

Мистецтвознавство

УДК 793(477)

Ольга Олегівна Бігускандидат мистецтвознавства,
завідувач кафедри сучасної хореографії
Київського національного університету
культури і мистецтв

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ Я. ЧУПЕРЧУКА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СЦЕНІЧНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ ПРИКАРПАТТЯ

У статті описано і проаналізовано творчі досягнення видатного хореографа Прикарпаття, першого балетмейстера Гуцульського ансамблю пісні і танцю Я. Чуперчука. Визначено його вплив на формування хореографічних традицій регіону.

Ключові слова: *танець, народно-сценічний танець, гуцульський танець, народна хореографія, балетмейстер.*

In this article creative achievement of prominent Prykarpathean choreographer, the first leader of dance group of Hutsulskyi song and dance ensemble Yaroslav Chuperchuk is described. It is also mentioned his influence on the development of choreographic traditions of this region.

Keywords: *dance, folk-scenic dance, hutsulskyi dance, folk choreography, choreographer.*

Народно-сценічне хореографічне мистецтво України у всі часи вражало своєю неповторністю і різноманітністю, на що, без сумніву, вплинули багаті національні традиції українського народу, його звичаї і побут, ментальність і ціла низка різних за своєю природою чинників. Кожен український регіон споконвіків демонструє своєрідну, притаманну лише йому, народну танцювальну культуру.

Так, науковий інтерес сьогодні не перестає викликати сценічно-творчий досвід хореографічної культури Прикарпаття, адже очевидно, що його роль у розвитку традиційних і створенні нових форм народно-сценічного танцю – визначальна. Важливо згадати тут про вплив видатних балетмейстерів на розвиток народної хореографії на Прикарпатті. Оскільки їх творчий доробок слугував основою для формування, становлення і подальшого вдосконалення видовищних форм гуцульського танцювального мистецтва.

Малодослідженими на сьогодні залишаються творчі особистості Я. Чуперчука і В. Петрика. Перший вивів гуцульський танець на сцену, а його послідовник, В. Петрик, вдосконалював, відшліфував і знаходив нові форми подачі зразків гуцульського народного танцювального мистецтва. Тому цілком справедливо можна стверджувати, що зачинателем гуцульської народно-сценічної хореографії на Прикарпатті був Я. Чуперчук, а її основоположником – В. Петрик.

Майже невідомими сучасному українському хореографознавству є такі видатні прикарпатські хореографи, як А.Зібаровська, Д. Демків, Г. Железняк. А їх роль у розвитку танцювальної культури Прикарпаття справді значна.

Потребує дослідження і творчість ще однієї непересічної постаті – Василю Чуперчук, солістки балету Гуцульського ансамблю пісні і танцю, яка завдяки своїй неперевершеній майстерності і таланту доносила до глядачів задум кожної балетмейстерської постановки.

Враховуючи численні наукові дослідження з даної проблеми, можна легко підсумувати, що кращі зразки народних танців Прикарпатського регіону збереглися завдяки невтомній праці вищезгаданих хореографів. Адже саме вони, як зазначає у своїй праці Б. Стасько, примножуючи традиції свого земляка В. Верховинця, відшукуючи в найвіддаленіших куточках Карпатського краю зразки танцювального фольклору Прикарпаття, зберегли його першооснову і винесли на суд глядачів найкращі перлини народної творчості [4, 9].

Проте, щоб збагнути достеменно науково-практичну значущість та правдивість даної тези, слід починати аналіз в контексті історичної ретроспективи, дослідивши до глибини сутність творчих характеристик зачинателя гуцульської сценічної хореографії, Я. Чуперчука.

Видатний український балетмейстер, етнограф, артист Ярослав Маркіянович Чуперчук (1911 – 2004) відіграв помітну роль у становленні народно-сценічного танцювального мистецтва на Прикарпатті. Саме він був першим балетмейстером Гуцульського ансамблю пісні і танцю (нині – Національного Гуцульського академічного ансамблю пісні і танцю, єдиного професійного колективу на теренах

Івано-Франківської області). Саме Я. Чуперчука справедливо називають зачинателем сценічної форми гуцульського танцю, основоположником професійної народної хореографії на Прикарпатті.

Учень В. Авраменка, Я. Чуперчук був надзвичайно цікавою і багатогранною творчою особистістю. Девізом його життя були слова В. Авраменка: "Танок – то мова, то могуча мова, якою вимовляємо у душу".

70 років віддав творчій діяльності Я. Чуперчук як балетмейстер-постановник, з них 40 років відведено сценічній діяльності. Створив понад 100 хореографічних та вокально-хореографічних творів, до яких сам писав пісні.

Народився 19 березня 1911 р. в с. Криворівня Верховинського району, що на Прикарпатті. З дитинства був обдарованим і любив творчість. Закінчив Тернопільську хореографічну школу під керівництвом В. Авраменка. Творчий шлях розпочинав у різноманітних аматорських колективах. Спершу працював навіть солістом в ансамблі бандуристів у м. Тернополі, виступав у складі мандрівних театрів Галичини. Перші кроки в своїй діяльності Я. Чуперчук робив на сцені щойно відкритого Станіславського драматичного театру, який тепер носить ім'я І. Франка. Юному хореографу вдалося згуртувати навколо себе молодь і створити гуцульський фольклорний танцювальний колектив, де він і здійснив свої перші постановки.

Необхідно зазначити, що хореографія Я. Чуперчука – цікава, своєрідна, близька до автентики і водночас збагачена сценічними формами. Важливо, що його танці мають різноманітне лексичне забарвлення і оригінальне драматургічне вирішення.

Коли відбувся дебют аматорського колективу під керівництвом Я. Чуперчука на сцені обласного театру, глядачі були вражені народними танцями і образами, які так професійно втілювали виконавці. Здавалося, сам Олекса Довбуш зі своїми побратимами зійшов з гір і танцює іскрометну гуцулку.

Так, очевидно, було відкрито нову сторінку в історії української народно-сценічної хореографії.

Я. Чуперчук був людиною багатогранною в творчому плані. Він навіть знімався в фільмах. Зокрема, в 1934 – 1935 р.р. знявся у фільмах "Гріх батьків" та "Улани" Варшавської студії.

1939 р. здійснює постановку танців до спектаклю "Украдене щастя" І. Франка у Київському театрі ім. Івана Франка. Прем'єра отримала схвальні рецензії, критики порівняли роботу балетмейстера з Прикарпаття з ліричною поемою. Слід відзначити, що сам П. Вірський запросив Я. Чуперчука поставити в Ансамблі танцю України "Гуцулку".

В грудні 1939 р. у м. Станіславі (тепер Івано-Франківськ) був створений Гуцульський ансамбль пісні і танцю під керівництвом Я. Барнича. Керівником балетної групи було призначено Я. Чуперчука.

В цей період молодий балетмейстер здійснює в ансамблі велику кількість постановок, серед яких: "Після Бескидів", "Аркан", "Гуцулка на царині", "Співай, рідний краю", "Великодні хороводи", "Коломийки" та багато ін. З'являються багато цікавих вокально-хореографічних композицій. Ярослав Маркіянович створює хореографічні постановки на тему українських народних пісень: "Їхав козак за Дунай", "Розпрягайте, хлопці, коні", "Кину кужіль на полицю".

Я. Чуперчук поринає у роботу і дуже багато часу приділяє новоствореному Гуцульському ансамблю. Їздить селами з фольклорними експедиціями, вивчає народне мистецтво і відшукує талановиту молодь для роботи в ансамблі. Створює нові танцювальні композиції – весільний танець "Решето", жартівливу "Зустріч у лісі", величаву "Трембіту".

1946 року балетмейстера запрошують до Львівського драматичного театру ім. М. Заньковецької для постановки гуцульських танців у виставі "Олекса Довбуш". Цього ж року він створює у Львові ансамбль пісні і танцю "Галичина" (перша назва – "Чорногора"), який ставав лауреатом усіх республіканських і всесоюзних фестивалів. Колектив перемагав, також, і на конкурсних фестивалях у Польщі, Югославії, Чехословаччині, Німеччині, Болгарії, Франції. Поставив у цьому колективі: "Гей, браття, опришки", "Трембіта", "Підкарпатські коломийки" та ін.

Завжди незмінною була і громадянська позиція Я. Чуперчука, який ніколи не боявся демонструвати свій патріотизм і любов до рідної землі. Так, 1949 р. він був заарештований за націоналізм. Відбув 6 років заслання, де, за наказом, він із побратимами створили ансамбль української пісні і танцю. "Бандерівцям" присудили перше місце, і Я. Чуперчука засуджують ще на 5 років.

В 1956 р. Я. Чуперчук отримує шестимісячну відпустку і приїжджає до Львова, якому саме виповнювалося сімсот років. В цей час народжується покутський танець "Голубка", який згодом став класикою української народно-сценічної хореографії. Поставлений танець на основі танцювальних рухів, записаних у Снятинському районі, на Станіславщині. До програми були включені, також, "Калинонька" із Львівщини, "Молодички" з Буковини, "Оженися, Янку" з Лемківщини.

Оскільки вищезгадана концертна програма була підготовлена на танцювальному матеріалі галицького регіону Західної України, колектив отримав нову назву "Галичина" (до цього називався, як уже йшлося вище, "Чорногора"). Відразу ж "Галичина" стає переможцем обласного огляду художньої самодіяльності і готується до республіканського фестивалю в Києві. Проте за тиждень до від'їзду Я. Чуперчука звинувачують у втечі із заслання з Чити і відправляють його туди у спецвагоні під конвоєм. Але ансамбль "Галичина", поїхавши до Києва без свого керівника, все одно зумів вибороти перше місце.

І лише в серпні 1958 р. Я. Чуперчук повертається до Львова, в "Галичину". З цього часу розпочинається новий етап у творчій діяльності видатного митця.

В програмі "Галичини" з'являються нові хореографічні постановки. Серед них: буковинська "Ковилянка", гуцульський "Весільний танець", бойківські "Парубоцькі жарти" та "Пастушкові коломийки", велика хореографічна композиція "Край мій рідний".

Ансамбль здобуває все нові перемоги на конкурсних фестивалях у Польщі, Югославії, Чехословаччині, Німеччині, Болгарії, Франції. Зокрема, колектив під керівництвом Я. Чуперчука здобув Гран-прі на фольклорному фестивалі у Ніцці (Франція).

1959 р. Я. Чуперчук працює балетмейстером-постановником у кінофільмі "Олекса Довбуш", що знімався на Київській студії ім. Довженка.

1963 р. за високу майстерність й активну концертну діяльність "Галичини" присвоюється звання народного ансамблю. Як згадують очевидці, всі чекали, що й заслуги керівника будуть відповідно відзначені, але про Я. Чуперчука начебто забули. Проте не це турбувало балетмейстера. Праця за вказівкою – ось що не давало йому спокою. До кожного радянського свята згори надходили розпорядження, які концертні твори повинні бути в програмі колективу того чи іншого жанру.

Композиторам замовляли музику на тему "дружби братніх народів". На сцену не випускали жодного хореографічного колективу, якщо в його репертуарі не було танцю, який би прославляв життя в Радянському Союзі. За таких обставин Я. Чуперчук створює в колективі хореографічну сюїту "Україна і Росія". За сюжетом, Україна була представлена гордою і незалежною. Цей образ допомогла втілити танцювальна лексика: високо підняті голови у дівчаток-українок, горда постава, енергійна хода і дещо незграбні рухи старших сестер. Українки розпочинають хоровод, ведуть за собою дівчат-росіянок і так само величаво закінчують танець. Ніхто навіть не зміг викрити задуму видатного хореографа, адже головним було виконання вказівки згори.

Тим часом ансамбль набирає силу. Було багато концертів, гастролей, виступів. Колектив побував майже в кожній республіці колишнього Радянського Союзу. І всюди глядач захоплювався прикарпатськими танцями і мелодійними верховинськими піснями. Артистам ансамблю аплодувала Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія. Щоправда, часто колективу доводилося їхати без свого керівника і наставника, оскільки тогочасна влада не завжди давала дозвіл націоналістично налаштованому Я. Чуперчуку на виїзд закордон.

В 1969 році ансамблю "Галичина" присвоюють почесне звання Заслуженого самодіяльного ансамблю України і надають право репрезентувати мистецтво Прикарпаття на фестивалі фольклорних колективів у Ніцці (Франція). Програма виступу колективу включала привітання "Ми з України", ліричний танець "Куманці", покутську "Голубку", прикарпатську "Горянку", гуцульський "Півторак" та ін., а також вокальні та інструментальні твори. Ансамбль був нагороджений медаллю переможців Міжнародного фестивалю.

Я. Чуперчуку пропонували залишитися у Франції, щоб створити там український колектив. Обіцяли достаток і грошову винагороду. Проте балетмейстер повертається в Україну, здійснює нові постановки, пише тексти до вокально-хореографічних композицій.

Я. Чуперчук завжди займав активну громадянську позицію і не боявся висловлювати свою думку навіть тоді, коли вона відверто перечила тогочасному режиму. Тому й був репресований, через що не отримав жодної регалії, жодного звання. Хоча ансамбль "Галичина" мав звання заслуженого і народного. Я. Чуперчука запрошували для постановок танців за кордон. Але при тоталітарному режимі дорога, що пролягала за межі республіки, була для нього закрита.

Відома всім постановка Я. Чуперчука "Голубка". Написав і однойменну книгу "Голубка".

Серед найвідоміших постановок Я. Чуперчука – жартівливий танець "Чепуренька", "Аркан", "Лісоруби", "Півторак", "Волошка" (буковинський характер) та ін. Вони, без сумніву, відкрили нову сторінку в історії української народної хореографії.

Отже, з огляду на вищевикладене, можна, очевидно, стверджувати, що Я. Чуперчук на теренах Західної України за значимістю не уступав славетному В.Верховинцю. Його заслуги такі ж значні, помітні і актуальні для сучасного стану української народної хореографії. Як відзначив С. Кухта в журналі "Українська культура", заслуги фундатора західноукраїнської хореографії можна порівняти з добром Павла Вірського. Як Павло Павлович в Східній Україні, так Ярослав Маркіянович в Західній вивчав і пропагував танці свого регіону.

Я. Чуперчук пішов з життя 2004 р., залишивши по собі вагомий внесок у розвиток гуцульської народної хореографії. І вже завдання хореографів XXI ст. – продовжити справу видатного прикарпатського балетмейстера, синтезувати і запропонувати нові форми народно-сценічного танцювального мистецтва.

Отже, неважко прийти до висновку, що тенденції розвитку сучасного народно-сценічного танцювального мистецтва на Прикарпатті засвідчують багатство і неповторність, оригінальність мистецтва танцю – і професійного, і самодіяльного. Унікальні гуцульські традиції, звичаї, вірування, події з повсякденного життя населення – все це стає основою різноманітних хореографічних постановок. Разом з піснею танець допомагає правильно відтворювати побут народу, звичаї, обряди. Йому надано певну драматургічну функцію усіх без винятку видовищних процесах: танець слугує тлом для розгортання дії, виразнішого розкриття настроїв та почуттів героїв, змалювання середовища. Сучасний народний танець на Прикарпатті функціонує у найрізноманітніших сценічних формах. Завдяки цьому утверджуються на сцені поширені в народі танцювальні рухи, а більшість персонажів, створених в українських театральних і театральном-музичних спектаклях, вже не існують без танців.

Потужний розвиток танцювальних колективів, поширення та зростання популярності народного танцю засвідчують могутній вплив особистісного чинника на процес залучення скарбів західноукраїнського танцювального фольклору до сфери професійної хореографії. Так, Гуцульський ансамбль

пісні і танцю за період свого існування дав понад 10 тисяч концертів у різних країнах світу: Англії, Німеччині, Польщі, Угорщині, Італії, Канаді. Як відомо, свого часу його очолювали найвидатніші корифей-балетмейстери і постановники Я. Чуперчук та В. Петрик.

Сьогодні народно-сценічний танець на Прикарпатті виграє новими барвами, відзначається цікавою лексикою, оригінальністю стилістичних особливостей, які відшліфовувалися десятками років різними хореографами і виконавцями. Проте вже не потребує наукового доведення той беззаперечний факт, що визначна роль у розвитку гуцульської сценічної хореографії належить саме Я. Чуперчуку.

Використані джерела

1. Демків Д. Ярослав Чуперчук: феномен гуцульської хореографії / Д. Демків. – Коломия: Вік, 2001. – 167с. : іл., ноти.
2. Затварська Р. Маестро гуцульського танцю / Р. Затварська. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2002. – 160 с., іл.
3. Стасько Б.В. Митці народної хореографії Прикарпаття : [посіб. для студ. хореогр. від. мистецьких вищ. навч. закл.] / Богдан Стасько, Наталія Марусик; М-во освіти і науки України, Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ: Видавн.-дизайнер. від. ЦІТ, 2009. – 163 с.: іл., ноти.
4. Стасько Б. Хореографічне мистецтво Івано-Франківщини / Б. Стасько. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2004. – 312 с. + 8 с. кол. іл.

УДК 788.03

Валерій Васильович Громченко
кандидат мистецтвознавства, доцент,
Дніпропетровської консерваторії імені М. Глінки

МУЗИКА ДЛЯ ІНСТРУМЕНТА СОЛО: ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ ЖАНРУ (на прикладі виконавства на духових інструментах)

У статті досліджуються витоки становлення жанру музики для інструмента соло на прикладі виконавства на духових інструментах. Автор звертається до часів створення музичного інструментарію та перших свідоцтв сольного духового виконавства.

Ключові слова: музика, сольне виконавство, жанр, духові інструменти, міф, музикант.

The author of the given article has investigated sources of the genre of music for solo instruments, for example performing on the wind instruments. The author refers to the creation of the musical instruments and the first evidence solo performance on the wind instruments.

Keywords: music, solo performance, genre, wind instruments, miff, musician.

Професійне духове виконавство на сучасному етапі представлено у багатьох жанрах музичного мистецтва. Безумовно, цьому сприяє як інтенсивний процес конструкційно-технологічного еволюціонування духового інструментарію, так і невинний хід жанрового взаємозбагачення. Такий синтез постає не лише фундаментальною основою для народження нових жанрових моделей, а й чіткіше кристалізує традиційні жанри, дозволяє розгледіти в них те, що довгий час залишалось непомітним.

Важливо усвідомлювати, що на відміну від інших видів мистецтва, жанр у музиці – поняття надзвичайно складне та багатозначне. Дослідник теорії жанрів О.М. Царьова стверджує, що в музичному жанрі майже неможлива одночасна дія всіх визначаючих його факторів, а це – особливості змісту, форми, спосіб та умови виконання й сприйняття, походження та призначення музичного твору [11, 383]. Відтак, жанрова класифікація в музиці значною мірою залежить від визначення основного фактору або взаємодії факторів, спираючись на які окреслюється той чи інший жанр.

За визначенням Ю. Юцевича, в основі класифікації музичних жанрів лежить склад виконавців та спосіб виконання музичної композиції [13, 62]. На думку О. Сохора – суспільне побутування, а саме життєве призначення музики, її виконання та сприйняття слухачами. В. Цуккерман визначає основним фактором класифікації жанрів – зміст музичного твору [11, 384].

Відомо, що практика виконання музики в домашніх умовах стала основою для народження камерних жанрів. Поміж фортепіанних, струнних, духових квінтетів, квартетів, тріо, дуетів, сонат, романсів, пісень велику популярність отримує музика для сольного інструмента (струнний або духовий) з фортепіано. Але ж не слід забувати, що нерідко побутові обставини, утилітарно-прикладне значення музичного мистецтва у минулі часи ставали приводом для виконання музики лише одним інструментом, тобто сольне виконавство.

Отже, враховуючи вищезначені фактори жанрової класифікації з їх природним взаємозбагаченням один одного, можна казати про індивідуальні ознаки та самостійність розвитку жанру музики для інструмента соло як одного з жанрових різновидів камерної музики.